

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת נשא: הסירוב להיבדק

לביית-הדין הרבני הגיע זוג שנמצא בתהליך גירושין. לטענת הבעל, האישה אינה בריאה בנפשה ולכן הוא מבקש מבית-הדין לחייב את האישה להיבדק בדיקה פסיכיאטרית, וכן להורות על חשיפת תוצאות הבדיקות הפסיכיאטריות שעשתה בעבר, כדי לאשש את טענותיו שהיא אינה בקו-הבריאות הנפשית. האישה מצידה מסרבת להיבדק ולחשוף את תוצאות הבדיקות שעשתה בעבר.¹

השאלה שעימה התמודדו הדיינים היא, האם סירובה של האישה לחשוף את התוצאות של הבדיקות מהווה עילה מספיקה כדי לאשש את טענת הבעל שהיא אכן חולה ולכן אינה מעוניינת אף להיבדק, ולכן יש לכפות עליה לקבל גט מהבעל. או שמא, אין סירובה מהווה עילה משמעותית לכפות אותה על הגט?

בפרשת השבוע, מובאת האישה הסוטה אל הכהן המשקה אותה מהמים המרים:

וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמְדָה לְפָנָיו ה'. וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּם קְדָשִׁים בְּכֶלִי חָרָשׁ וַיִּמְן הָעֶפְרָא אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקֶרֶקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל הַמַּיִם... וְהִשְׁקָה אֶת הָאִשָּׁה אֶת מֵי הַמַּרְרִים הַמְאָרְרִים וַיָּבֹאוּ בָּהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמַרְרִים.² במשנה מתואר, שלפני אירוע זה הכהן היה מנוול את האישה מול קהל רב של אנשים ונשים שבאים לראות את המעמד:

כהן אוהז בבגדיה, אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו, עד שהוא מגלה את ליבה וסותר את שעה... הייתה מתכסה בלבנים מכסה בשחורים, היו עליה כלי זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה כדי לנולה... וכל הרוצה לראות בא לראות.³

מטרתו של אירוע מביש זה היא כדי למנוע את הישנותם של מעשים אלו, כסיום המשנה: "וכל הנשים מותרות לראותה, שנאמר וַיִּנְסְרוּ כָּל הַנְּשִׁים וְלֹא תִעֲשֶׂינָה כְּזֹמְתֵיכֶנָּה". אמנם מטרה זו הינה מטרה ציבורית בשמירה על דרכי הצניעות בין איש לאישתו, אך בכך נרמס ערך הפרט-האישה שמתביישת בכך.

כאן עולה השאלה כיצד יש להכריע כשיש התנגשות בין ערך פרטיות האדם וכבודו לבין ערך בירור האמת והצדק? לדוגמה: האם במסגרת חקר האמת יש לחייב אדם לעבור בדיקה שתסב לו בושה, כמו בדיקה פולשנית או בדיקה שתשנה את מעמדו האישי?

זאת ועוד, מה יקרה והאישה תסרב לעבור את הבדיקה, האם סירובה יהיה עילה מספיקה לחשוך בה שהיא אכן עברה עבירה ובכך היא מאבדת את נאמנותה?

בדיקת אבהות

לעיתים, במסגרת סכסוך גירושין על דמי מזונות, נדרש בית-הדין להורות לאדם לעשות בדיקת אבהות, כדי להוכיח האם הילד שנולד שייך לו ועליו לשלם עבורו מזונות או שילד זה אינו שייך לו.⁴ כאמור, לתוצאות הבדיקה יש השלכות ממוניות, אך באותה בדיקה נקבע גם מעמדו האישי של הילד, האם הוא בנו של האיש או שמא הוא בנו של אדם אחר, וממילא הוא ממזר.

האם בית-הדין יכול לחייב אדם לעבור בדיקת אבהות, שיש בה אפשרות לקביעת מעמדו האישי של הילד? מה היחס בין פגיעה במעמדו האישי של הילד לזכותו הממונית של האיש שמעוניין בבדיקה זו כדי לא לשלם מזונות?

¹ פסקי דין רבניים (ח"ט עמוד 331-351).

² במדבר (ה, טז-כד).

³ סוטה (פ"א מ"ה-מ"ו).

⁴ בשאלת התוקף המשפטי של בדיקת דם או רקמות, ראו: שו"ת משנה הלכות (ח"ד סימן קסג-קסד); שו"ת ציץ אליעזר (ח"יג סימן קד); תחומין (ח"ד עמוד 431-450).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

בגמרא⁵ מובא שאישה גילתה לבת שלה שמתוך עשרה ילדים שלה רק אחד הוא מבעלה. כאשר שמע הבעל את הדבר, הוא כתב בצוואה שלו 'כל נכסי לבן אחד', דבר שעורר סכסוך בין הבנים מי הוא הבן האחד. כדי להכריע בשאלת הירושה, באו הבנים לרבי בנאה, שהציע שכולם ילכו לקבר של האבא ויכו את הקבר עד שהוא יגיד להם למי הוא התכוון להוריש את כל נכסיו. אחד הבנים סירב ללכת ולהכות את קבר אביו, מכך הוכיח רבי בנאה שהוא הבן האמיתי שחס על כבוד אביו, ואילו יתר הבנים הם ממזרים שתכונת נפשם היא עזות נפש ולא אכפת להם להכות על קברו של האב.

הקושי על סיפור זה הוא,⁶ מדוע רבי בנאה לא ערך בדיקה שמובאת בספר חסידים,⁷ שם מסופר על איש שהלך עם עבדו למדינה רחוקה שבאמתחתו כסף רב, ואת אישתו שהייתה בהריון השאיר בבית. עברו הימים, והאישה נפטרה במדינה הרחוקה. העבד לקח את כל הכסף, וטען שהוא הבן של הנפטר. במקביל, נולד לאישה בן שלאחר שגדל ביקש להוציא את הכסף מהעבד. באו העבד והבן אל הרב סעדיה בן יוסף, שהיה עליו להכריע מיהו הבן האמיתי. הרב סעדיה ערך את הבדיקה הבאה:

ציווה רב סעדיה להקיז דם זה בספל אחד ודם זה בספל אחר, ולקח עצם של אבי הבן והניח בספל העבד ולא נבלע הדם. ולקח העצם ושם אותו בספל הבן, ונבלע הדם בעצם כי הוא גוף אחד. ולקח רב סעדיה הממון ונתנו לבנו שבא.

כעת נשאלת השאלה, מדוע רבי בנאה לא ערך את הבדיקה של רב סעדיה לבדוק מיהו הבן האמיתי? הרש"ש⁸ ענה, שרבי בנאה לא רצה לסמוך על בדיקה זו משום שיש בה הוכחה ברורה על מעמד האישי של הילדים שהם ממזרים, לעומת הבדיקה שהוא ערך, להכות על הקבר של האבא, שאינה בדיקה מוחלטת אלא רק מגלה על המידות הקלוקלות של הבנים. לאור דברים אלו, הורה הרב יוסף שלום אלישיב⁹ שבית-הדין אינו יכול לחייב אדם לעשות בדיקת אבהות, משום שיש בה אפשרות לשינוי מעמדו האישי של הילד, כממזר. אולם, במקרה והדרישה לבדיקה נובעת מהאבא שאינו מעוניין לשלם מזונות, הורה בית-הדין שיש להפריד בין המעמד האישי המתגלה בבדיקה לבין הדין הממוני.¹⁰ מדברים אלו נוכל ללמוד שהדרישה לחקר האמת אינה יכול להסב פגיעה במעמדו האישי של הילד.

חשיפת מסמכים

בתשובות הגאונים¹¹ מובא מקרה אודות אדם המסרב למסור מסמכים הנמצאים ברשותו, שבאמצעות חשיפתם הוא יכול לסייע לחברו להוציא ממון מאדם שלישי. הגאונים הורו שיש לכפות אותו לחשוף את המסמכים בפני בעלי הדין והדיינים. הראשונים הסבירו שבחשיפת המסמכים יש השבת ממון לחברו,¹² וכן משום שאין בית-הדין יכול להגיע לחקר האמת ללא חשיפת המסמכים,¹³ ולכן מחזיק המסמכים חייב לחשוף אותם. אולם, הרא"ש¹⁴ כתב שהוראת הגאונים לא התקבלה בארצו, ולא ניתן לכפות אדם המסרב לחשוף מסמכים שיש בהם ראייה על נכסיו וממונו משום שיש בכך פגיעה בצנעת הפרט, שכן אין אדם מעוניין לחשוף את הונו בפני רבים.¹⁵

⁵ בבא בתרא (נח ע"א).

⁶ אליה רבה (סימן תקסח ס"ק טו); רש"ש (בבא בתרא נח ע"א ד"ה ר"ש).

⁷ ספר חסידים (סימן רלב).

⁸ רש"ש (בבא בתרא נח ע"א ד"ה ר"ש).

⁹ קובץ תשובות (ח"א סימן קלה).

¹⁰ ראה: פסקי דין רבניים (חלק יג עמוד 51).

¹¹ תשובות הגאונים (הרכבי, סימן תצו).

¹² טור (חוי"מ סימן טו) בשם הרמב"ן.

¹³ שו"ת הרא"ש (כלל ו סימן טו).

¹⁴ שו"ת הרא"ש (כלל טח סימן כה).

¹⁵ ראו: בבא בתרא (קסח ע"א); רש"ש (שם ד"ה דדמית).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אולם, אם בית-הדין רואה לנכון שיש בחשיפת מסמכים אלו עילה מוצדקת לטובת חברו, עליו להראות את המסמכים רק לדיינים ולא לחשוף אותם לבעלי הדין.

מחלוקת זו בין הרא"ש לגאונים משקפת את הפער בין הרצון לחקר האמת והוצאתה לאור לבין השמירה על פרטיותו של האדם.

הסמ"ע¹⁶ טען שאין מחלוקת עקרונית בין הרא"ש לגאונים, אלא כל אחד מדבר על מקרה שונה - במקרה והנתבע שמתבקש לחשוף מסמכים מסוימים אומר שהוא אינו יודע האם יש מידע חיוני במסמכים אלו, חובה עליו לחשוף אותם. אבל אם הוא מכחיש וטוען באופן ודאי שאין כל ראיה במסמכים אלו, אין כופים אותו לחשוף אותם.

הביאור בהבחנה זו הוא, שכאשר הנתבע טוען שהוא אינו יודע אם יש מידע חיוני במסמכים, הרי שבחשיפתם אין פגיעה בצנעת הפרט, ולכן חובה עליו לחשוף אותם כדי לאפשר לבית-הדין להגיע לחקר האמת. אך אם הוא טוען בוודאות שאין ראיה במסמכים אלו, הרי שחשיפתם תהווה פגיעה בצנעת הפרט, ולכן אין כופים אותו לחשוף אותם. היישום המעשי של הבחנה זו אירע במקרה בו אדם נפטר ללא ילדים, אירוע המחייב את אחיו לחלוץ לאשתו כדי להתירה להינשא. האח סירב לחלוץ לאישה, אא"כ היא תחשוף בפני בית-הדין הרבני מסמכים שלטענתו יש בהם מידע אודות ירושה המגיעה לו מאת אחיו הנפטר.

הרב יוסף קאפח פסק, שאם האישה טוענת שהיא אינה יודעת אם יש במסמכים ראיה על ירושה, בית-הדין יכול לכפות עליה לחשוף את המסמכים. אבל אם היא מכחישה וטוענת באופן ודאי שאין כל מידע במסמכים, אין יכולת לבית-הדין לכפות עליה לחשוף את המסמכים משום צנעת הפרט.¹⁷

סירוב הנתבע

נחזור למקרה בו פתחנו, במקרה בו הגיע זוג לבית-הדין הרבני. הבעל מבקש מבית-הדין לחייב את האישה לבדיקה פסיכיאטרית וכן לחשוף את המסמכים הרפואיים שלה, כדי לאשש את טענתו שהיא אינה בריאה בנפשה, והאישה מסרבת. האם סירובה של האישה לחשוף את תוצאות הבדיקות מאששת את טענת הבעל שהיא אכן חולה ולכן אינה מעוניינת אף להיבדק, ולכן יש לכפות עליה לקבל גט מהבעל. או שמא, אין סירובה מהווה עילה משמעותית לכפות אותה על הגט?

הרב שלמה גורן טען שסירובה של האישה משמש הוכחה שהיא אכן אינה בריאה בנפשה ולכן היא מסרבת להיבדק ולחשוף את הבדיקות הרפואיות. לעומתו, הרב יוסף קאפח טען שאין להסיק מסירובה שום מסקנה.

הרב מרדכי אליהו ביקש להבחין בין מקרה בו סירובה של האישה להיבדק או לחשוף את המסמכים הוא סירוב סתמי ללא כל הנמקה, אז סירובה משמש הוכחה לטענת הבעל, לבין מקרה וסירובה מנומק בטענה שמא חשיפת הבדיקות הרפואיות שלה יפגעו בשמה הטוב.¹⁸ הוא הביא ראיה מדברי הגמרא¹⁹ המספרת על אדם שהעיד על חברו הכהן שהוא בעל-מום ובכך אינו כשר לעבודת המקדש, והכהן מכחיש את הטענה כנגדו. אמנם עדות עד אחד אינה קבילה משפטית, אך הגמרא קיבלה את טענת העד שהכהן בעל-מום משום שניתן לומר לכהן 'אם כדברך שאינך בעל-מום, תוריד את בגדיך ונראה'.²⁰ מכאן, שסירוב סתמי של הכהן משמש כראיה לרעתו.

ניתן להוכיח הבחנה זו מדין סוטה המוזכר בפרשת השבוע. הרמב"ם²¹ פסק שאם הסוטה מסרבת לשתות את המים המרים כדי להיבדק האם היא אכן זינתה תחת בעלה, כופים עליה גירושין מבעלה והיא מפסידה את כסף כתובתה,

¹⁶ סמ"ע (ח"מ סימן טז ס"ק טו).

¹⁷ פסקי דין רבניים (חלק יג עמוד 154-156).

¹⁸ ראו: שו"ת הרא"ש (כלל סח סימן כה).

¹⁹ קידושין (סו ע"ב).

²⁰ אודות טענה זו, ראו: רש"י (קידושין סו ע"ב ד"ה שלח); תוספות (שם ד"ה שלח); שו"ת חתם סופר (אבהע"ז ח"ב סימן סז)

²¹ רמב"ם (ה' סוטה פ"ג ה"ב).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

דבר המורה שסירובה משמש כראיה נגדה משום שסירובה הסתמי מעיד על הרשעתה.²² דברים אלו שימשו את הרב שלום מרדכי שבדרון,²³ כאשר נשאל אודות שוחטים בעיר שנטען עליהם שאינם יודעים את הלכות השחיטה. רב העיר ביקש מהשוחטים לבוא אליו ולהיבחן על ההלכות, אך הם מסרבים ללא כל נימוק וטענה. הרב שבדרון הוכיח מסירובה הסתמי של הסוטה, שסירובם הסתמי של השוחטים מעיד על הרשעתם ולכן יש לפסול אותם מהשחיטה. נמצאנו למדים, שמצד אחד השיקול של צנעת הפרט וכבוד האדם וחירותו מחייבים לכבד את רצונו של האדם שלא להיבדק בדיקות שיכולות להסב לו פגיעה בצנעתו, אך מצד שני הסירוב עשוי לשמש ראיה נגדו.

²² כסף משנה (הלי סוטה פ"ג ה"א).

²³ שו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן כד).